Г70

3183р

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

ГОРОДЕЦЬКА Оксана Володимирівна

УДК 94 : 37(477)“1846/1919”(092)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ВЕРХРАТСЬКОГО

(1846-1919 рр.)

13.00.01- загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 2011

НБ НПУ

100068851

1750

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет", Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **УВАРКІНА Олена Василівна,** Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, вчений секретар університету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор **БУЛДА Анатолій Андрійович,** Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри теорії та методики викладання соціально-гуманітарних дисциплін;

кандидат педагогічних наук, доцент **ГРИЩЕНКО Світлана Владиславівна,** Чернігівський національний університет імені Т.Г.Шевченка, кафедри соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 17 березня 2011 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «___» лютого 2011 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради **В. Д. Сиротюк**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Національна доктрина розвитку освіти України визначає, що освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є найбільш масштабною і людиномісткою сферою українського суспільства, визначальним чинником його політичної, соціально-економічної, культурної та наукової організації. Освіта України ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

Вона розвивається на основі педагогічної спадщини Київської Русі, доби козацтва, світоглядної парадигми В. Мономаха, П. Могили, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Я. Чепіги, С. Русової, Г. Ващенка, В. Сухомлинського та інших видатних українських мислителів. Освіта утверджує національну ідею, сприяє розвитку культури народу, відтворює та нарощує його інтелектуальний, духовний та економічний потенціал, виховує патріота й громадянина України.

Педагогічний досвід науковців минулого, зокрема другої половини XIX – початку XX століття, є актуальною та суспільно значущою репрезентативною проблемою, вирішення якої значною мірою сприятиме впровадженню кращих зразків педагогічної думки в розвиток сучасної національної освіти.

Чільне місце серед педагогів цього періоду займають постаті О. Барвінського, І. Верхратського, М. Галущинського, Н. Кобринської, О. Конисього, О. Огоновського, І. Ющишина, Л. Ясінчука та інших. Ці відомі в освіті та соціальному просторі особистості долучилися до створення багатьох громадсько-просвітницьких товариств Галичини: "Галицько-Руська Матиця" (1848 р.), „Руська бесіда" (1861 р.), „Просвіта" (1868 р.), „Руське (Українське) педагогічне товариство" („Рідна школа") (1881 р.), Наукове Товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) (1892 р.), "Руська охоронка" (1900 р.), "Взаїмна поміч українського вчительства" (1905 р.), "Учительська громада" (1908 р.), "Товариство ім. Григорія Сковороди" (1910 р.) та ін. Їх діяльність була спрямована на пошуки національно-освітнього потенціалу, розвиток шкільництва, культурний поступ народу. Через участь у громадсько-просвітницьких товариствах українська інтелігенція сприяла створенню бібліотек, народних музеїв, публічних читалень, книгарень, друкарень, надавала матеріальну допомогу письменникам, артистам, ученим, народним учителям, влаштовувала просвітні й етнографічні вистави.

Науково-педагогічна діяльність Івана Григоровича Верхратського (1846–1919 рр.) – педагога, визначного громадсько-культурного діяча, вченого, філолога, мовознавця, природознавця, поета, перекладача займає визначальне місце серед постатей історії освіти в Україні. Діяльність ученого обіймала широку палітру: член НТШ, автор праць із діалектологічної лексикографії, активний учасник диспутів із проблем унормування української літературної мови, у тому числі української правописної системи. Важливою була його діяльність як видатного природодослідника флори й фауни, ентомолога, який

зробив визначний внесок у розвиток української наукової термінології. І. Верхратський був автором підручників із ботаніки, зоології, мінералогії, соматології для середніх шкіл і гімназій, науково-популярних статей із природознавства. Науково-педагогічна, художньо-літературна та публіцистична спадщина дослідника й педагога налічує більше 200 праць, які відзначаються спрямованістю на цілісне розкриття процесів формування творчої особистості.

Значних зусиль доклав І. Верхратський для організації української науки. Він був одним із перших членів Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. У 1899 р. вченого обрано дійсним членом НТШ, першим головою Математично-природописно-лікарської секції та редактором її "Збірника". Активно працював у громадсько-просвітницьких товариствах "Просвіта", „Руському (Українському) педагогічному товаристві". Був членом філологічної комісії Краківської академії наук та Орнітологічного товариства у Відні.

Науково-педагогічна діяльність І. Верхратського була спрямована на ефективність використання української мови як інструментарію науки й освіти. Учений доводив залежність культурного та економічного розвитку народу від характеру розвою його мови. Він послідовно обстоював необхідність національного виховання та навчання дітей рідною мовою.

Звернення до творчої спадщини І. Верхратського спричинене важливістю його наукових ідей і зв'язків між педагогічною діяльністю вченого й проблемами розвитку освіти сьогодення. Дослідженню науково-педагогічної діяльності І. Верхратського в контексті розвитку освіти України присвячено окремі публікації (Н. Гуйванюк, С. Панцьо, Н. Парасин та ін.). Основні віхи біографії педагога висвітлювали Є. Зозуляк, С. Костюк, О. Романів, В. Ханас та інші. Науково-організаторська діяльність І. Верхратського в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка була предметом вивчення Б. Гречина, Р. Кучера, В. Мосіяшенко, С. Яреми та ін.

Сучасні науковці (В. П. Андрущенко, Л. П. Вовк, Н. М. Дем'яненко, М. Б. Євтух, О. О. Любар, Н. С. Побірченко, О. В. Сухомлинська та ін.), досліджуючи творчу спадщину видатних педагогів другої половини XIX – початку XX ст., узагальнили й актуалізували їх доробок у сучасному освітньому процесі.

Історіографічний огляд, аналіз наукових праць, літературних джерел та архівних матеріалів свідчить, що роль науково-педагогічної діяльності І. Верхратського в розвитку природознавства, мовознавства, науки та освіти Галичини (1846–1919 рр.), його погляди на навчання й виховання не були предметом спеціального дослідження.

Таким чином, потреба в цілісному, системному, джерелознавчому аналізі змісту науково-педагогічної діяльності І. Верхратського в контексті модернізації національної освіти, актуальність проблеми, її практична значущість і відсутність узагальнюючих історико-педагогічних досліджень зумовили вибір теми дисертації **"Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського (1846–1919 рр.)."**

Хронологічні межі дослідження визначаються 1846–1919 рр. та зумовлені періодом життя Івана Верхратського. У цілому ж хронологічні рамки дисертаційного дослідження охоплюють період другої половини XIX – початку XX століття, на який припадає час наукової, педагогічної та творчої діяльності вченого.

Територіальні межі дослідження. У дисертації проаналізовано науково-педагогічну діяльність І. Верхратського, життєвий і творчий шлях якого безпосередньо пов'язаний із Галичиною. До складу Галичини в період другої половини XIX – початку XX ст. входили Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська (за винятком північної частини, яка належить до Волині) області України, а також східні воєводства сучасної Польщі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах тематичного плану та загальної проблематики наукових досліджень ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" "Ціннісні засади викладання етики в умовах полікультурності" (№ держреєстрації 0107U002973) та теми наукового дослідження кафедри педагогіки і методики початкового навчання ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди" „Історія розвитку освіти та шкільництва у II пол. XIX ст. -- поч. XX ст." (протокол № 8 від 12 березня 2007 р.).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" (протокол № 8 від 26 червня 2007 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол №1 від 24 лютого 2009 р.).

Мета дослідження – дослідити, виявити, обґрунтувати й систематизувати зміст науково-педагогічної діяльності І. Верхратського та визначити місце й можливості використання доробку вченого в українській педагогічній науці та практиці.

Відповідно до теми та мети дослідження окреслено такі **завдання**:

1. Здійснити історіографічний аналіз наукової літератури та архівних джерел із проблеми дослідження.
2. Виявити базові чинники формування науково-педагогічного світогляду І. Верхратського в контексті становлення й розвитку науки, освіти та шкільництва Галичини XIX – початку XX ст.
3. Розробити періодизацію науково-педагогічної діяльності вченого.
4. Обґрунтувати науково-педагогічну концепцію І. Верхратського.
5. Проаналізувати зміст і розкрити основні напрями його науково-педагогічної діяльності.
6. Окреслити й висвітлити перспективні шляхи використання науково-педагогічних ідей І. Верхратського в сучасній системі освіти.

Об'єкт дослідження – науково-педагогічна діяльність і спадщина вчених-педагогів Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Предмет дослідження – зміст наукової та педагогічної діяльності І. Верхратського.

На різних етапах дослідження для реалізації мети та розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи:**

– *загальнонаукові* (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація) застосовувалися з метою вивчення творчого доробку І. Верхратського;

– *пошуково-бібліографічні, хронологічні* (систематизація та класифікація архівних фондів, бібліотечних каталогів і наукової літератури з обраної проблематики, одиниць епістолярної спадщини) сприяли дослідженню життєвого та творчого шляху вченого-педагога, дозволили розробити періодизацію науково-педагогічної діяльності І. Верхратського;

– *історико-педагогічні* (ретроспективний, логіко-системний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний аналіз праць ученого-педагога; збірників законодавчих документів, статистичних матеріалів і довідково-бібліографічної літератури; педагогічної преси досліджуваного та сучасного періодів; навчальних планів і програм для гімназій; підручників та посібників; дисертаційних робіт, авторефератів і монографій з теми дослідження) дали змогу визначити й обґрунтувати напрями науково-педагогічної діяльності І. Верхратського, глибше проаналізувати його педагогічні погляди в системі інформаційних знань Галичини другої половини XIX – початку XX століття;

– *соціологічні* (відбір, класифікація та періодизація історичних фактів, опитування, прогнозування), за допомогою яких здійснено актуалізацію досвіду науково-педагогічної діяльності І. Верхратського;

– *узагальнення опрацьованих матеріалів* – використовувалися для формулювання висновків дисертаційного дослідження.

Джерельну базу дослідження становлять документи та матеріали з архівних фондів України: Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ФФ. 309, 314, 328, 362, 401), Державного архіву Тернопільської області (ФФ. 39, 52, 53, 131, 138, 231, 294, 351, 399, 406, 418, 432, 457, 458), науково-довідкової бібліотеки Державного архіву Тернопільської області; документи й матеріали Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (відділи періодики, стародруків і рідкісної книги), Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Державної науково-технічної бібліотеки України, читального залу електронної бібліотеки Українського інституту науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ), Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України в м. Львові (відділи рідкісної книги, україніки, рукописів і періодичних видань), Тернопільської державної обласної універсальної наукової бібліотеки, Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка; наукових бібліотек Львівського національного університету ім. І. Франка,

Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди", Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; відділу фондів Краєзнавчого музею "Дрогобиччина".

Використано сучасну науково-педагогічну пресу та періодичні видання другої половини XIX – початку XX ст., зокрема журнали: "Рідна школа", "Шлях виховання й навчання", "Письмо з Просвіти", "Руслан", "Зоря", "Денниця", "Діло", "Правда", "Життя і знання", "Учитель", "Українсько-руський архів" та інші. Проаналізовано видання, які були безпосередньо пов'язані з діяльністю Наукового Товариства ім. Т. Шевченка: "Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка", "Збірник Математично-природописно-лікарської секції" НТШ, "Хроніки НТШ".

Досліджено науково-педагогічну й епістолярну спадщину І. Верхратського; навчальні плани та програми для гімназій; підручники й посібники; дисертаційні дослідження, автореферати та монографії; збірники наукових праць; довідково-бібліографічну літературу; статистичні дані; нормативно-законодавчі документи; енциклопедичні видання; збірники нормативних документів та інформаційних матеріалів ВАК України тощо.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що автором *уперше:*

– на конкретному історико-педагогічному й архівному матеріалі комплексно досліджено та системно узагальнено біографічні дані, здійснено цілісне дослідження життєвого й творчого шляху та науково-педагогічної спадщини І. Верхратського;

– виявлено базові чинники формування науково-педагогічного світогляду І. Верхратського (соціокультурні умови регіону; характер і спрямування освіти, зокрема університетської; наукове середовище, де педагог розпочав викладацьку діяльність; вивчення творів класиків української літератури; особистісне й професійне самовдосконалення та науково-педагогічні пошуки);

– теоретично обґрунтовано й узагальнено досвід науково-педагогічної діяльності І. Верхратського та розроблено її наукову періодизацію, структуровану в три основні етапи: *пошуково-пропедевтичний (1857–1868 рр.), науково-педагогічний (1868–1908 рр.), науково й дидактично узагальнюючий (1908–1919 рр.);*

– систематизовано зміст і основні напрями науково-педагогічної діяльності І. Верхратського (науково-методичний, видавничо-педагогічний, освітньо-викладацький, громадсько-просвітницький, літературно-публіцистичний та перекладацький);

– обґрунтовано науково-педагогічну концепцію вченого та визначено зміст, мету, завдання, принципи організації освіти, напрями виховання й методи навчання; відповідно до науково-педагогічної концепції розроблено дидактичну систему І. Верхратського.

– висвітлено можливість використання досвіду науково-педагогічної діяльності І. Верхратського в період входження України в європейський освітній простір;

удосконалено відомості про життя й творчість І. Верхратського; розширено джерелознавче поле проблематики; уперше введено до використання архівні матеріали, що дозволили уточнити факти біографії вченого та поглибити знання про його рід (ЦДІАЛ України, Ф. 309. оп. 1. Спр. 371, 2181; Ф. 328, оп. 1. Спр. 98).

подальшого розвитку набули:

– аналіз змісту та основних напрямів науково-педагогічної діяльності І. Верхратського (громадсько-просвітницька діяльність, організація навчально-виховного процесу в гімназіях, виховання націоналістичних і гуманістичних настроїв у молоді, боротьба за викладання шкільних предметів українською мовою, наукова діяльність у НТШ);

– провідні ідеї І. Верхратського щодо розвитку вітчизняного мовознавства та діалектології (нерозривність зв'язку мови народу з його життям, важливість культури усного й писемного мовлення, впровадження єдиного фонетичного правопису);

– науково-методичної діяльності І. Верхратського в галузі природничих дисциплін (формування української ботанічної, зоологічної, мінералогічної, ентомологічної наукової термінології; переклад і написання шкільних підручників із ботаніки, зоології, соматології та мінералогії; видання наукових праць природничого спрямування);

до наукового обігу введено: 70 маловідомих архівних документів, творчу та епістолярну спадщину І. Верхратського, що дозволило поглибити, конкретизувати й уточнити важливі події, історичні факти й відомості, пов'язані з науково-педагогічною діяльністю вченого, та її вплив на освітні процеси другої половини XIX – початку XX ст.; узагальнити його погляди на навчання та виховання підростаючого покоління (ЦДІАЛ України – ФФ. 309, 314, 328, 362, 401; ДАТО – ФФ. 39, 131, 351, 231, 351).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в результаті дослідження положення й висновки дають матеріали для збагачення історико-педагогічних знань, наповнення змісту лекційного курсу "Історія педагогіки" провідними ідеями педагогічного доробку І. Верхратського.

Основні результати дисертаційного дослідження в майбутньому можуть бути використані при підготовці спеціальних та узагальнюючих праць з історії педагогіки, розробці лекційних і спеціальних курсів. Теоретичні положення й висновки надають фактичне історико-педагогічне підґрунтя для усвідомлення місця педагогічної спадщини та діяльності педагогів XIX ст. у контексті інтеграції України до європейського освітнього простору.

Основні положення та висновки дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка при розробці та викладанні навчальних курсів "Загальна педагогіка" та "Історія педагогіки" (довідка від 26 квітня 2010 р.

№ 738-33/03); Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка від 3 червня 2010 р. № 07-10/1279); ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди" (довідка від 4 червня 2010 р. №481).

Матеріали дисертаційного дослідження використовувалися при розробці спецкурсу "Науково-педагогічні погляди та освітня діяльність Івана Верхратського (1846–1919 рр.)"; викладанні навчальних курсів "Методика викладання природознавства", "Методика викладання української мови" та "Теорія виховання"; підготовці студентами наукових повідомлень, рефератів з апробованої тематики.

Ефективність використання результатів дослідження підтверджуються високою якістю курсових і дипломних робіт студентів.

Теоретичні положення й висновки дисертаційного дослідження можуть використовуватися при укладанні підручників, посібників, хрестоматій з історій освіти й шкільництва в Україні, у практиці роботи сучасної школи, подальших наукових історико-педагогічних дослідженнях.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом виступів і доповідей на *міжнародних науково-практичних конференціях*: „Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури" (до 1100-річчя першої згадки Переяслава у джерелах) (Переяслав-Хмельницький, 2007); "Актуальні проблеми психолінгвістики" (Переяслав-Хмельницький, 2008); "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору" (Київ, 2009); "Актуальні проблеми психолінгвістики " (Переяслав-Хмельницький, 2009); *Всеукраїнській науково-практичній конференції* "Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи" (Переяслав-Хмельницький, 2008); *всеукраїнських науково-практичних Інтернет-конференціях:* «Навчання, виховання і розвиток обдарованої особистості: ретроспектива і перспектива» (Переяслав-Хмельницький, 2009); "Сучасні проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця: інноваційний досвід і перспектива" (Переяслав-Хмельницький, 2010).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено в 7 наукових публікаціях, серед них у 3 одноосібних статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 2 наукових статтях та 2 доповідях у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст роботи викладено на 175 сторінках. Список використаних джерел містить 410 найменувань (із них 70 архівних справ). Загальний обсяг дисертації – 220 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми й аргументовано її актуальність, окреслено хронологічні та територіальні межі дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, охарактеризовано методи та джерельну базу,

показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру дисертації.

У першому розділі "Соціально-історичні передумови науково-педагогічної діяльності Івана Верхратського (1846–1919 рр.)" проаналізовано зміст наукових праць, архівних документів, життєвий і творчий шлях Івана Григоровича Верхратського, виявлено основні чинники, які вплинули на формування науково-педагогічного світогляду вченого, здійснено періодизацію його педагогічної діяльності.

У розділі обґрунтовано вибір напряму та етапності дослідження. Беручи за основу історико-педагогічні методи: ретроспективний, логіко-системний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний аналіз, ми розробили програму дослідження, яка визначила три етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (2006–2007 рр.) визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, вихідні положення дисертаційної роботи. Сформульовано *гіпотезу дослідження* – вивчення, узагальнення та використання науково-педагогічного досвіду й освітніх поглядів І. Верхратського сприятиме покращенню навчально-виховного процесу в сучасних умовах. Обґрунтовано програму дослідження.

На другому етапі (2007–2008 рр.) виявлено, охарактеризовано, систематизовано й проаналізовано зміст науково-педагогічної діяльності І. Верхратського.

На третьому етапі (2008–2010 рр.) структуровано основні положення дисертаційного дослідження, актуалізовано ідеї та досвід науково-педагогічної діяльності вченого, сформульовано висновки.

Зазначена послідовність забезпечувала реалізацію принципу системності, оскільки здобутки кожного етапу ставали підґрунтям для виконання поставлених завдань і досягнення мети дослідження.

У ході науково-педагогічного пошуку на основі широкої джерельної бази опрацьовану наукову літературу з досліджуваної проблематики систематизовано за дванадцятьма групами: 1) наукова, творча й епістолярна спадщина вченого, яка налічує більше 200 праць; 2) архівні джерела; 3) енциклопедичні видання та довідково-бібліографічна література; 4) творча спадщина науковців другої половини XIX – першої половини XX ст.; 5) збірники наукових праць; 6) монографії; 7) дисертаційні дослідження та автореферати; 8) підручники й посібники; 9) сучасна науково-педагогічна преса та періодичні видання означуваного періоду; 10) навчальні плани й програми для гімназій і середніх шкіл; 11) збірники нормативних документів; 12) збірники нормативних документів та інформаційних матеріалів ВАК України.

Сукупне вивчення архівних документів, біографічної та наукової літератури дає підстави стверджувати, що на формування науково-педагогічного світогляду й переконань І. Верхратського мали такі чинники: 1) рання втрата батьків і соціальне оточення, в якому зростав майбутній

учений; 2) історична доба другої половини XIX – першої половини XX ст., що визначила його соціальні, національні та політичні орієнтири й сприяла формуванню загальнолюдських і педагогічних цінностей; 3) система освіти, за умов якої відбулося становлення особистості І. Верхратського, зокрема період навчання у Львівській академічній гімназії та університеті; 4) наукове середовище, де вчений розпочав науково-педагогічну діяльність і удосконалювався як науковець і педагог; 5) неабиякий вплив на формування світогляду майбутнього педагога мали твори українських класиків П. Куліша, Марка Вовчка, І. Котляревського та "Кобзар" Т. Шевченка; 6) під впливом педагогічної думки та практики другої половини XIX – початку XX ст. викристалізувалися основні погляди І. Верхратського на зміст, мету й методи викладання природничих і філологічних дисциплін; 7) самовдосконалення та постійні науково-педагогічні пошуки вченого. Названі базові чинники в їх сукупності сприяли розвитку науково-педагогічного світогляду І. Верхратського та становлення його як особистості.

На основі дослідження творчо-біографічних, соціально-педагогічних, історико-хронологічних факторів нами обґрунтовано, визначено й охарактеризовано три основні етапи науково-педагогічної діяльності вченого.

1-й етап – пошуково-прогедевтичний (1857–1868 рр.). У 1857 р. вступив до Львівської академічної української гімназії. У 1868 р. закінчив природничий відділ філософського факультету Львівського університету. Виявився та утвердився педагогічний хист І. Верхратського. Розвинулись його педагогічні та професійні здібності; виокремилися провідні напрями подальших творчих пошуків у галузі освіти; сформувався науковий світогляд.

2-й етап – науково-педагогічний (1868--1908 рр.). Це період активної освітньої, наукової та громадської діяльності, остаточного становлення світогляду педагога. І. Верхратський працював у 1868–1871 рр. молодшим учителем природознавства та української мови у реальній гімназії м. Дрогобича. У 1871–1875 рр. -- учителем у реальній школі. У 1875–1908 рр. – у гімназії ім. Франца Йосифа м. Львова. У 1874 р. – закінчив природничі курси в м. Кракові. У 1879 р. – отримав посаду старшого вчителя в м. Станіславі (нині Івано-Франківськ). У 1891 р. – працював учителем у м. Ряшеві (нині Жешув, Польща). У 1892 р. перейшов на викладацьку роботу до академічної гімназії в м. Львові, у якій працював аж до виходу в 1908 р. на емеритуру.

3-й етап – науково й дидактично узагальнюючий (1908–1919 рр.). Етап узагальнення творчого, педагогічного та наукового досвіду став органічним продовженням науково-педагогічної діяльності Івана Верхратського. Визначені в дисертаційній роботі хронологічні межі кожного періоду зумовлені педагогічною та науково-дослідною діяльністю вченого, виконанням ним різних посадових обов'язків.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського охоплює кінець 60-х рр. XIX – початок XX ст. Це зумовлює розгляд його особистості як виразника особливостей історичної епохи. На формування науково-педагогічного світогляду вченого,

розвиток його освітніх ідей, визначення змісту науково-педагогічної діяльності вагомий вплив мали тенденції розвитку освіти й шкільництва Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

Встановлено, що революційні події кінця 40-х років XIX століття, які сколихнули основи австрійської монархії, створили умови для різких змін у суспільному житті Галичини. У 1848 р. галичани одержали повні громадянські й політичні права.

"Весна народів" 1848 р. призвела не лише до скасування панщини, але й сприяла пробудженню національної свідомості народу. Головна Руська Рада й "Собор руських учених" піднімали питання про державну самостійність України та розвиток культури й освіти Галичини.

Досліджено, що період кінця XVIII – першої половини XIX ст. для українців Галичини був надзвичайно важливим. Він характеризувався: 1) активним національно-визвольним рухом 1848 р., який отримав назву "Весна народів"; 2) просвітницькою діяльністю духовенства й інтелігенції; 3) діяльністю громадсько-просвітницьких товариств, що прислужилися культурному й освітньому розвитку народу; 4) створенням гуртка "Руська Трійця" та виданням першого альманаху "Русалка Дністрова"; 5) формуванням і активною діяльністю Головної Руської Ради – першої української політичної організації Галичини; 6) скликанням "Собору руських учених"; 7) заснуванням культурно-освітнього товариства "Галицько-Руська Матиця"; 8) виданням першого українського часопису "Зоря Галицька"; 9) відкриттям кафедри української мови та літератури у Львівському університеті; 10) створенням Національної Гвардії та Руського батальйону гірських стрільців; 11) розпуском ордену єзуїтів; 12) узаконенням української символіки. Однак своєї української національної системи освіти галичани так і не одержали.

У період другої половини XIX – початку XX ст. у відповідь на широкомасштабну австро-угорську політику денаціоналізації в Галичині розгорнувся громадсько-освітній рух, основу якого становили численні культурно-просвітницькі та педагогічні товариства: "Галицько-Руська Матиця" (1848 р.), „Руська бесіда" (1861 р.), „Просвіта" (1868 р.), „Руське (Українське) педагогічне товариство" („Рідна школа") (1881 р.), Наукове Товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) (1892 р.), "Руська охоронка" (1900 р.), "Взаїмна поміч українського вчительства" (1905 р.), ''Учительська громада" (1908 р.), "Товариство ім. Григорія Сковороди" (1910 р.) та ін.

Нами окреслено основні завдання цих організацій: 1) формування національної системи шкільництва; 2) розвиток освіти й науки Галичини; 3) відкриття музеїв і бібліотек; 4) заснування читалень і філій; 5) видання підручників, книг і творів класичної літератури; 6) створення підґрунтя для піднятя громадської свідомості галицьких українців.

На конкретному цілісному історико-педагогічному матеріалі досліджено зміст і обґрунтовано етапи діяльності громадсько-педагогічних товариств Галичини: *1-й етап* – просвітницько-видавничий (1848–1881 рр.); *2-й етап* – освітньо-науковий (1881–1914 рр.).

Діяльність І. Верхратського в Товаристві "Просвіта" та „Руському (Українському) педагогічному товаристві" визначалася: створенням і перекладом підручників для шкіл і гімназій; боротьбою за національне шкільництво; сприянням у створенні стипендійних фондів; пропагуванням творчості українських письменників, поетів, драматургів; участю в громадсько-політичних акціях, де ставилося питання про здобуття культурної, економічної та політичної самостійності України.

Соціально-історична ситуація 40–70-х рр. XIX ст. змусила галичан боротися за розбудову й розвиток національного шкільництва, українську мову викладання, створення приватних шкіл, підвищення рівня освіти сільських дітей та дівчат, переклад і підготовку підручників українською мовою. Галицькі українці активно виступали проти ополячення шкіл. Все це свідчило про високий підйом національної свідомості народу.

Друга половина XIX ст. характеризувалася створенням у Галичині системи шкільництва, яка включала в себе вищі та нижчі типи шкіл (тривіальні, парафіяльні, державні та приватні, реальні школи, гімназії та ліцеї). Це супроводжувалось гострою боротьбою за мову викладання, право українців мати національну освіту й було першим кроком до громадського розвитку після багатьох століть неволі.

На позиціях національної освіти, навчання та виховання стояв галицький педагог Іван Григорович Верхратський. Саме у складний суспільно-політичний період другої половини XIX – початку XX ст. формувався світогляд і зміцнювалися моральні переконання видатного педагога, вченого та громадського діяча.

У **другому розділі – "Зміст науково-педагогічної діяльності Івана Верхратського"** – розкрито основні напрями науково-педагогічної діяльності вченого: 1) науково-організаційна діяльність І. Верхратського в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка; 2) дослідження діалектів Галичини; 3) науково-методична діяльність ученого в галузі природничих дисциплін; 4) викладацька діяльність І. Верхратського.

У дослідженні обґрунтовано науково-педагогічну концепцію вченого: цілісність навчання та виховання учнів має базуватися на принципах єдності, патріотизму, сумлінності, вихованості, інтеграції змісту навчальних курсів.

Відповідно до науково-педагогічної концепції розроблено дидактичну систему І. Верхратського: визначено зміст, мету, завдання, принципи організації освіти, напрями виховання та методи навчання.

Мета освіти – забезпечення оптимальних шляхів засвоєння різноманітних знань про природу і суспільство, необхідних для вдосконалення суспільного життя; формування наукового світогляду учнів; гуманістичний та національний характер освіти.

Основою *змісту освіти* повинна бути рідна мова як провідний предмет навчання, засіб морального й розумового розвитку дитини та природничі дисципліни.

Завдання освіти: інтеграція змісту навчальних курсів; єдність виховання, навчання та наукового дослідження; активізація пізнавальної та дослідницької діяльності учнів; сприяння високому рівню суспільно значущого орієнтування молоді.

Освіта повинна базуватися на *принципах* науковості, інформативності, наочності, природовідповідності, народності, доступності, свідомості й активності, емоційності, систематичності й послідовності, зв'язку навчання з життям, міцності засвоєння знань.

Напрями виховання гармонійно розвиненої особистості: патріотичне, трудове, розумове, моральне, естетичне й екологічне.

Для підготовки підручників і подачі навчального матеріалу учням педагог використовував дедуктивний *метод навчання*.

На основі історіографічного пошуку визначено основні етапи науково-організаційної діяльності І. Верхратського в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка: 1) обрання дійсним членом НТШ у 1899 р.; 2) головою Математично-природописно-лікарської секції та редактором її "Збірника" в 1899 р.; 3) почесним членом Товариства в 1905 р.

Роль І. Верхратського в розвитку української літературної мови виявилася в боротьбі за впровадження єдиного правопису, дослідженні діалектної лексики Галичини, створенні термінологічних і перекладних словників. Особливого значення вчений надавав питанням культури усного й писемного мовлення, проблемі нормалізації української мови та впровадженню її в науку й освіту.

У дослідженні виявлено та обґрунтовано напрями науково-методичної діяльності І. Верхратського в галузі природничих дисциплін: 1) формування науково-природничої термінології; 2) ентомологічні дослідження вченого; 3) підготовка першого тлумачного словника з мінералогії; 4) переклад і підготовка власних підручників із ботаніки, зоології, мінералогії та соматології.

На основі логіко-системного та структурного методів установлено, що дидактичний зміст дисциплін, зокрема зоології, ботаніки й соматології для учнів гімназій, І. Верхратський розробляв, ґрунтуючись на принципах науковості та відповідності сучасному розвиткові суспільства, логічній послідовності, систематичності, доступності, зв'язку теорії з практикою, цілісності загальнонаукової картини світу.

Результати проведеного аналізу свідчать, що праці І. Верхратського вирізняються високим рівнем науковості, чіткою композиційною структурою, новаторським характером.

У дисертаційній роботі обґрунтовано й розкрито основні напрями науково-педагогічної діяльності І. Верхратського: науково-методичний, видавничо-педагогічний, освітньо-викладацький, громадсько-просвітницький, літературно-публіцистичний та перекладацький.

Усебічний історико-педагогічний аналіз наукових та архівних джерел показав, що істотний внесок І. Верхратського в розвиток педагогічної науки й практики полягає в активізації пізнавальних інтересів до вивчення та

дослідження діалектних говорів, створенні української природничої термінології, розкритті глибоких причинно-наслідкових зв'язків аналізованих явищ.

Дослідженням установлено, що І. Верхратський був неординарною особистістю й талановитим викладачем. Спогади учнів свідчать, що уроки педагога вирізнялися: 1) науковістю; 2) послідовністю й логічністю викладу; 3) раціональним добором фактичного матеріалу; 4) умінням оптимально поєднувати наукову термінологію та живу мову; 5) професійною компетентністю.

Викладацький досвід і педагогічні ідеї І. Верхратського не втратили своєї актуальності в контексті сучасних освітніх трансформацій і заслуговують на більш детальне вивчення і впровадження в навчально-виховний процес: зв'язок науки й навчання з життям, поширення наукових знань серед молоді, загальний розвиток мислення, пізнавальних та аналітичних здібностей, самоосвітніх навичок.

У роботі визначено перспективні напрями впровадження педагогічних ідей та досвіду діяльності І. Верхратського в освітню практику: 1) актуалізація науково-педагогічних поглядів ученого в сучасних умовах розвитку суспільства; 2) ознайомлення широкої педагогічної громадськості з маловідомими науково-методичними працями І. Верхратського; 3) дослідження фактів його життя й діяльності, що розкривають внесок педагога в розвиток освіти й науки; 4) вивчення педагогічної спадщини науковця викладачами вищих навчальних закладів, студентами, вчителями шкіл із урахуванням досягнень сучасної педагогічної теорії та практики ; 5) публікація одержаних результатів дисертаційного дослідження.

Науково-педагогічна діяльність І. Верхратського є яскравим прикладом служіння народові. Його безупинне прагнення до досконалості, широта науково-педагогічних поглядів, віра в необхідність формування національної системи освіти, що сприяє становленню людини як особистості, є прикладом української освітньої традиції.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявилося в цілісному теоретичному історико-педагогічному аналізі науково-педагогічної діяльності І. Верхратського, обґрунтуванні та систематизації його педагогічних поглядів. Нами визначено місце творчого доробку вченого в українській педагогічній науці та практиці. Результати дослідження підтверджують гіпотезу, покладену в його основу. Узагальнення результатів наукового пошуку, реалізовані мета і завдання дослідження дають можливість зробити такі висновки, що мають теоретичне й практичне значення.

1. Ґрунтуючись на пошуково-бібліографічному методі аналізу наукової літератури й архівних документів узагальнено науково-теоретичні дослідження педагогічної спадщини І. Верхратського, виявлено, що науково-педагогічна

діяльність вченого ще не була до цього часу предметом спеціального та комплексного вивчення.

Проведено системний аналіз архівних джерел, наукових праць за темою дослідження та здійснено їх поділ за дванадцятьма групами: 1) творча та епістолярна спадщина вченого (більше 200 праць); 2) архівні джерела; 3) енциклопедичні видання й довідково-бібліографічна література; 4) творча спадщина науковців другої половини XIX – першої половини XX ст.; 5) збірники наукових праць і матеріалів конференцій; 6) монографії; 7) дисертаційні дослідження та автореферати; 8) підручники й посібники; 9) сучасна науково-педагогічна преса та періодичні видання другої половини XIX – першої половини XX ст.; 10) навчальні плани та програми; 11) збірники нормативних документів; 12) збірники нормативних документів та інформаційних матеріалів ВАК України.

До кола наукових інтересів дослідників входили різні аспекти творчого та життєвого шляху І. Верхратського: науково-педагогічна діяльність у контексті розвитку освіти України; основні віхи біографії педагога; науково-організаторська діяльність у Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка; дослідження в галузі ботаніки, зоології, соматології, мінералогії та екології; діалектологічні праці вченого; науково-методична та літературно-публіцистична діяльність І. Верхратського; його вплив на розвиток української літературної мови. Проте ці дослідження мають фрагментарний характер і здійснювалися у зв'язку з вирішенням інших проблем розвитку освіти. Зокрема недостатньо висвітленою в наукових працях залишається діяльність ученого в гімназіях Львова, Дрогобича та Станіславова, детальнішого розкриття потребують його погляди на навчання й виховання підростаючого покоління.

Усе це дало підстави вважати стан наукового опрацювання вказаної теми перспективним та зумовило вибір основних напрямів дослідження: 1) вивчення тенденцій розвитку шкільництва й освіти Галичини другої половини XIX – початку XX ст.; 2) виявлення та обґрунтування базових чинників формування науково-педагогічного світогляду І. Верхратського в контексті розвитку науки та освіти означеного періоду; 3) розроблення періодизації науково-педагогічної діяльності вченого; 4) аналіз змісту й дослідження основних напрямів його науково-педагогічної діяльності; 5) формулювання науково-педагогічної концепції І. Верхратського; 6) дослідження педагогічних поглядів науковця; 7) актуалізація його педагогічних ідей у період інтеграції України в європейський освітній простір.

2. Визначено етапи життєвого й творчого шляху І. Верхратського; з'ясовано, встановлено й охарактеризовано базові чинники, що впливали на формування науково-педагогічного світогляду вченого: родинне виховання й соціальне оточення; історична доба другої половини XIX – початку XX ст, що визначила його соціальні, національні та політичні орієнтири; система гімназійної та університетської освіти; наукове середовище, де вчений розпочав науково-педагогічну діяльність; співпраця з провідними українськими педагогами, істориками, громадськими діячами досліджуваного періоду;

самовдосконалення й творчі науково-педагогічні пошуки. Простежено шлях становлення вченого-педагога, виявлено провідні педагогічні ідеї, розкрито його внесок у розвиток природничих дисциплін, мовознавства та діалектології.

3. Теоретично обґрунтовано й узагальнено досвід науково-педагогічної діяльності І. Верхратського (з урахуванням хронологічного, біографічного та діяльнісного критеріїв, на основі переважання певного виду діяльності в конкретному періоді) та розроблено її наукову періодизацію, структуровану в три основні етапи: I – *пошуково-пропедевтичний (1857–1868 рр.);* II – *науково-педагогічний (1868–1908 рр.);* III – *науково й дидактично узагальнюючий (1908–1919 рр.).*

4. Систематизовано основні науково-педагогічні ідеї І. Верхратського; обґрунтовано науково-педагогічну концепцію вченого та визначено зміст, мету, завдання, принципи організації освіти, напрями виховання та методи навчання; розроблено дидактичну систему науковця.

5. Розкрито зміст науково-педагогічної діяльності І. Верхратського через її основні напрями: науково-методичний, видавничо-педагогічний, освітньо-викладацький, громадсько-просвітницький, літературно-публіцистичний та перекладацький. Науково-методична діяльність виявилася в написанні підручників, удосконаленні технології викладацького процесу, розробці української наукової природничої термінології, діалектологічних дослідженнях, головуванні в МПЛС Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Освітньо-викладацька діяльність полягала у вихованні наукової зміни, організації навчально-виховного процесу в гімназіях, вихованні націоналістичних і гуманістичних настроїв у молоді, боротьбі за викладання шкільних предметів українською мовою. Видавничо-педагогічна діяльність зумовлена необхідністю забезпечення закладів освіти науковою літературою (редагування "Збірника Математично-природописно-лікарської секції" Наукового Товариства ім. Т. Шевченка; видання часопису "Денниця" в 1880 р. у Станіславові; рецензування наукової літератури). Громадсько-просвітницькою діяльністю в товариствах "Просвіта" і „Руському (Українському) педагогічному товаристві" І. Верхратський сприяв популяризації освітньої проблематики та піднесенню педагогічної свідомості суспільства. Літературно-публіцистична та перекладацька діяльність вченого включала власні збірки віршів, переклади світових класичних творів і праці персоніфікованого характеру.

6. У дослідженні актуалізовано кращий педагогічний досвід І. Верхратського: створення підручників, погляди вченого на розвиток української літературної мови, організація науково-дослідної роботи, самовиховання та самовдосконалення.

Дослідження І. Верхратського цінні для сучасного мовознавства насамперед тим, що в них відображається та водночас аналізується процес становлення української літературної мови на західноукраїнських землях. У наш час відродження української нації, її мови й культури мовознавчі праці науковця мають особливе значення.

Сформульовані в дисертації теоретичні положення можуть використовуватися: при викладанні навчальних курсів "Загальна педагогіка" та "Історія педагогіки", нормативних курсів "Методика викладання природознавства", "Методика викладання української мови" та "Теорія виховання" для закладів педагогічної освіти III-IV рівнів акредитації; підготовки студентами наукових повідомлень, рефератів із апробованої тематики; у роботі факультативів, наукових гуртків, науково-пошукових розвідках вищої школи.

Результати дослідження доводять актуальність для сьогодення основних положень науково-педагогічної концепції І. Верхратського, її співзвучність із теоретико-методичними засадами національної системи освіти. Передусім це стосується його ідей про застосування в навчально-виховному процесі рідної мови як основної ознаки нації, виховання в підростаючого покоління любові до України, вплив природничих дисциплін на формування гуманістичних, естетичних, патріотичних рис у молоді.

В умовах розбудови української національної освіти можна використати досвід науково-педагогічної та просвітницької діяльності І. Верхратського в таких напрямках: 1) посилення виховної функції навчального процесу; 2) підвищення ролі національного й громадянського виховання молоді; 3) прищеплення учням любові до рідної мови, культури, природи.

Наша дисертаційна робота не вичерпує всіх питань, пов'язаних із науково-педагогічною діяльністю І. Верхратського. Подальшого дослідження потребують його концептуальні підходи до методики викладання природничих дисциплін, зміст розроблених ним навчальних курсів, окремі аспекти його педагогічної діяльності та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Городецька О. В. Роль громадсько-просвітницьких товариств у формуванні національної свідомості українців Галичини (1848-1939р.) / О. В. Городецька // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди" : [Зб. наук. праць]. – 2008. – № 13. – С. 36–39.
2. Городецька О. В. Проблеми навчання та виховання дітей дошкільного віку в діяльності «Українського педагогічного товариства» Галичини другої половини XIX – початку XX ст. / О. В. Городецька // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди" : [Зб. наук. праць]. – 2008. – № 14. – С. 61–63.
3. Городецька О. В. Науково-просвітницька діяльність Івана Верхратського в Науковому Товаристві імені Шевченка в кінці XIX – першій половині XX ст. / О. В. Городецька // Гуманітарний Вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди" : [Зб. наук. праць]. – 2009. – № 18. – С. 30–35.
4. Городецька О. В. Використання досвіду науково-педагогічної, громадської та просвітницької діяльності Івана Верхратського в період входження України в

європейський освітній простір / О. В. Городецька // Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2009. – Т. І (13). – С. 114–121.

5. Городецька О. В. Проблема культури мовлення в науково-педагогічній спадщині Івана Верхратського / О. В. Городецька // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України "Актуальні проблеми психології". – 2009. – Т. IX. – С. 106–112.

6. Городецька О. В. Питання навчання, виховання і розвитку обдарованої особистості в науково-педагогічній спадщині Івана Верхратського / О. В. Городецька // Навчання, виховання і розвиток обдарованої особистості: ретроспектива і перспектива : [зб. наук. Праць / наук. ред. В.П. Кодур, О. І. Шапран]. – Переяслав-Хмельницький : Видавництво К.С.В., 2010. – С. 93–96.

7. Городецька О. В. Актуалізація досвіду науково-педагогічної діяльності І. Верхратського при підготовці майбутнього фахівця / О. В. Городецька // Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності: теорія і практика : [Наук.-теорет. посіб. / наук. ред. В.П. Коцур, О.І Шапран]. – Переяслав-Хмельницький : Видавництво К.С.В. : Вип. 3: Сучасні проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця: інноваційний досвід і перспективи. – 2010. – С. 103–104.

АНОТАЦІЇ

Городецька О. В. Науково-педагогічна діяльність Івана Верхратського (1846–1919 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації на основі широкої джерельної бази досліджено, проаналізовано та обґрунтовано науково-педагогічні погляди І. Верхратського, систематизовано й теоретично узагальнено зміст і основні напрями науково-педагогічної діяльності вченого.

Обґрунтовано, визначено й охарактеризовано три основні етапи науково-педагогічної діяльності вченого: 1-й етап – пошуково-пропедевтичний (1857–1868 рр.); 2-й етап – науково-педагогічний (1868–1908 рр.); 3-й етап – науково й дидактично узагальнюючий (1908–1919 рр.).

Виявлено й систематизовано основні напрями науково-педагогічних досліджень І. Верхратського: розробка української наукової природничої термінології в галузі ботаніки, зоології, соматології та ентомології; робота над створенням єдиного фонетичного правопису, боротьба за розвиток української літературної мови, дослідження діалектів Галичини.

Досліджено та розкрито зміст основних напрямів науково-педагогічної діяльності вченого: науково-методичний, видавничо-педагогічний, освітньо-

викладацький, громадсько-просвітницький, літературно-публіцистичний та перекладацький.

Актуалізовано педагогічні погляди І. Верхратського за умов входження України в європейський освітній простір.

Ключові слова: вчений, педагог, науково-педагогічна діяльність, педагогічні погляди, громадсько-просвітницька діяльність, діалектологія, природничі науки.

Городецкая О. В. Научно-педагогическая деятельность Ивана Верхратского (1846-1919 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации впервые теоретически обоснованы и систематизированы научно-педагогические взгляды И. Верхратского, осуществлен целостный анализ содержания и основних направлений его научно-педагогической деятельности.

На основе исследования биографических, социально-педагогических и исторически-хронологических факторов в диссертации разработана научная периодизация научно-педагогической деятельности ученого, структурированная в три основних этапа: 1-й этап – поисково-пропедевтический (1857–1868 гг.); 2-й этап – научно-педагогический (1868–1908 гг.); 3-й этап – научно и дидактически обобщающий (1908–1919 гг.).

В работе впервые представлены результаты изучения педагогических идей, научно-преподавательской деятельности И. Верхратского в гимназиях Дрогобыча, Львова, Станиславова и Ряшева; выявлены факторы, повлиявшие на формирование его научно-педагогического мировоззрения.

Охарактеризированы основные направления научно-педагогических исследований И. Верхратского: разработка украинской научной терминологии; робота над созданием единого фонетического правописания; борьба за развитие украинского литературного языка; изучение говоров Галичины.

Установлены содержание и основные направления научно-педагогической деятельности И. Верхратского: научно-методическое; издательско-педагогическое; образовательно-преподавательское; литературно-публицистическое.

Научно-методическая деятельность проявилась в написании учебников, разработке украинской научной естественной терминологии, диалектологических исследованиях, председательстве в МПЛС Научного Общества им. Т. Шевченка. Образовательно-преподавательская деятельность заключалась в организации учебно-воспитательного процесса в гимназиях. Издательско-педагогическая деятельность обусловлена необходимостью обеспечения образовательных заведений научной литературой.

В диссертации использованы и охарактеризованы материалы Центрального государственного исторического архива г. Львова, Государственного архива Тернопольской области, которые позволили раскрыть особенности научно-преподавательской деятельности И. Верхратского.

Разработанная И. Верхратским научно-педагогическая концепция дает представление о ключевых педагогических идеях ученого: националистическом и гуманистическом характере образования; определении особого значения патриотического, умственного, трудового, морально-этического, естетического и экологического воспитания, формировании гармонически развитой личности; единении воспитания, обучения и научного исследования; активизации познавательной и исследовательской деятельности учащихся. Педагог постоянно работал над совершенствованием методов обучения и воспитания, которые основывались на принципах: научности, доступности, связи теории с практикой, последовательности, сознательности и активности.

В исследовании актуализирован лучший педагогический опыт И. Верхратского: создание учебников, взгляды ученого на развитие украинского литературного языка, организация научно-исследовательской работы, самовоспитание и самосовершенствование.

Исследования И. Верхратского важны для современного языкознания в первую очередь тем, что в них отображается и в то же время анализируется процесс становления украинского литературного языка на западноукраинских землях. В наше время возрождения украинской нации, ее языка и культуры языковедческие труды ученого имеют особенное значение.

Труды И. Верхратского в отрасли диалектологии обогащают фонд украинской педагогической науки, они имеют научное и практическое значение. Научно-методические идеи ученого можно использовать для совершенствования форм и методов обучения и воспитания, создания учебников и пособий по филологическим предметам.

Основные результаты диссертационного исследования, отечественного и мирового опыта, потребность в использовании творческого наследия выдающегося ученого дают основания предложить руководителям высших учебных заведений принять меры относительно разработки и внедрения научно-методических семинаров для молодых преподавателей на основе осмысления научно-педагогического наследия педагогов второй половины XIX – начала XX ст., в частности И. Верхратского.

В исследовании актуализированы лучшие педагогические идеи И. Верхратского, заслуживающие дальнейшего изучения и внедрения в практику.

Ключевые слова: ученый, педагог, научно-педагогическая деятельность, общественно-просветительская деятельность, педагогические взгляды, диалектология, естествознание.

Horodetska O. V. Scientifically-pedagogical activity of Ivan Verhratskiy (1846–1919). – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in pedagogic, speciality 13.00.01 – General Pedagogic and History of Pedagogic. – National pedagogical university of M. P. Dragomanov, Kyiv, 2011.

In dissertation on the basis of source the scientifically-pedagogical looks of I.Verhratskiy are investigated, analyzed and justified, systematized and generalized the theoretical content and main directions of scientific and educational activities of the scientist.

On the basis of artistic and biographical research, social, educational, historical and chronological factors justified, defined and characterized three main stages of research and educational activities of the scientist: 1) - search-propaedeutic (1857-1868), 2) - scientificall-pedagogical (1868-1908), 3) - synthesis of scientific and didactic (1908-1919).

Characterized the basic directions of scientific and educational research I.Verkhratsky: development of the Ukrainian scientific terminology in botany, zoology, entomology and somatology, working towards a common phonetic spelling, the struggle for development of Ukrainian language and dialect study of Galicia.

Investigated and revealed the contents of the main directions of scientific and educational activities of the scientist: the scientific and methodical, publishing and teaching, educational and academic, social educational, journalistic and literary translation.

Importance scientist teaching experience under Ukraine's entry into the European educational space.

Keywords: scientist, teacher, scientifically-pedagogical activity, pedagogical looks, public-elucidative activity, dialectology, natural sciences.

Підписано до друку 07.02.2011 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 069
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26